

LUND UNIVERSITY

Patent och varumärken i EG

Lidgard, Hans Henrik

Published in:
Sveriges Advokatsamfunds Tidskrift

1975

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Lidgard, H. H. (1975). Patent och varumärken i EG. *Sveriges Advokatsamfunds Tidskrift*, (8), 1.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Förhållandet mellan immaterialrätt och konkurrensbegränsningsrätt är obestämt och svåranalysat. I västvärldens ekonomiska system är båda rättsområden av betydelse för marknadens funktion. Patent och varumärken ger uppfinnaren en monopolställning som belöning för hans insatser. Konkurrensbegränsningslagstiftningen, däremot, verkar i motsatt riktning genom att angripa och förbjuda monopolisering och kartellbildning på marknaden.

Konfliktiken är inte ny — däremot har det skett omvärderingar under de senaste årtiondena. Tidigare fick kravet på en fri konkurrens stå tillbaka för patent och varumärken. Idag har bilden nyanserats något och utrymmet för skyddsrättsinnehavarens friheter minskat.

Särskilt märkbara har förändringarna i EG varit. Immaterialrättskyddet, som grundas på nationella bestämmelser har ställits mot Romfördragets krav på en obunden konkurrens och fria varuörer.

Rättspraxis har efter hand begränsat patent- och varumärkesskyddens särställning till förmån för den enhetliga marknaden. Det börjar bli ordning på begreppen, även om det är många frågor som inte fått en slutgiltig lösning. Riktigt klara linjer får det inte bli förrän immaterialrätten unifleras i EG, vilket dröjer. Ett förslag till patentkonvention föreligger sedan länge — men det är svårt att skapa en tillfredsställande uppställning bakom förslaget.

Det rättsläge som efter hand vuxit fram bygger på Romfördraget och dess tillämpningsbestämmelser. I första hand gäller bestämmelserna gemenskapsföretag, men de har betydelse även utanför EG. Svenska exportföretag löser ofta sitt samarbete med utländska företag genom licenser eller särskilda distributionsavtal. Så snart dylika samarbetsavtal får effekter i

”Emellertid får icke dessa förbud eller begränsningar utgöra ett medel för godtycklig diskriminering och icke heller för förtäckta restriktioner i handeln mellan medlemsstaterna.”

Vårutredelserna i EG skall vara fria. Det framgår redan av artikel 3, som är grundläggande. Principen konkretiseras i artiklarna 30—36, som behandlar avvecklingen av alla kvantitativa restriktioner mellan

HGS medlemsstaten är gemenskapsstaten till-
lämpning:
I den fortsatta genomgången av gemen-
skapsstaten behandlas först relevanta be-
stämmelser i Romfördraget och tillämp-
ningsförfordningar. Därefter kommer i tur
och ordning varumärkesstaten och patent-
rätten att ställas mot Romfördragets krav
på en obunden konkurrens och fria varu-
rörelser.

bjuder konkurrensbegränsade överenskom-
melser mellan företag.)
Grundtanken är, att om medlemsstaterna
skall inte nya bariärer kunna inrättas ge-
nom avtal mellan företagen. Därför stadgar
art. 85:

"Sådana överenskommelser mellan företag och be-
slut av företagsammanslutningar samt sinsemellan
samstämmiga förfaranden, som är ägnade att in-
verka på handeln mellan medlemsstaterna och som
ha till syfte eller resultat att konkurrensen inom
den gemensamma marknaden förhindras, inskrän-
kes eller förvänskas, äro oförenliga med den ge-
mensamma marknaden och förbjudas . . ."

Även om gemenskapsrätten eliminerar en
del av värdet i det nationella monopol, er-
sätter EG-rätten inte nationell rätt. Bestäm-
melserna lever vidare parallellt med Rom-
fördraget. Det är först vid en direkt kon-
flikt som GD klart har fastställt att gemen-
skapsrätten skall ha företräde.)

GD har sammanfattat läget så, att EG-rät-
ten inte avser att påverka *existensen* av den
nationella immaterialrättsliga lagstiftningen,
men väl dess *utövning*.³⁾ Uttalet liknar
begreppsjurisprudens. Peter Blok⁴⁾ anför i
anslutning till GDs uttalande: "... sond-
ringen mellan indgreb i immaterialrättighet-
ernes inhold og indgreb i deres udøvelse er
uden systematisk værdi, hvis den skal bring-
es i overensstemmelse med Domstolens egen
praxis. Sondringen giver derfor ikke nogen
reel vejledning, men fører let til overflødi-
ge omskrivninger . . ."

Det är inte svårt att instämma i Bloks
konklusion. Allt faller tillbaka på den kon-
kreta tolkningen av Romfördragets bestä-
melser. De olika artiklarna ger i sig inte
några entydiga svar, utan man hänvisas till
gemenskapsens tillämpningsbestämmelser och
domstolens praxis i de konkreta fallen.

2. Tillämpningsbestämmelser

Rådet äger rätt att utfärda tillämpningsbe-
stämmelser i anslutning till Romfördragets
regler samt delegera sin befogenhet till kom-
missionen. De sålunda utfärdade tillämp-
ningsbestämmelserna har, liksom själva för-
draget, karaktär av lag för enskilda och
medlemsstater i den mån reglerna inte ford-
rar ytterligare preciseringar. Liksom Rom-

fördraget har dessa bestämmelser företräde
vid konflikt med den nationella rätten.
I överensstämmelse med fördragets arti-
kel 87 har tillämpningsbestämmelser utfär-
dats i anslutning till artikel 85. Endast i be-
gränsad utsträckning har immaterialrätten
särbehandlats i detta sammanhang.

a. Rådets förordning nr 17/62⁵⁾

I förordningens fjärde artikel behandlas
skyddigheten att anmäla avtal, som strider
mot artikel 85:1 och för vilka undantag
önskas jämlikt artikel 85:3.
Enligt art. 4:2 gäller ingen anmälnings-
skyldighet för avtal mellan två företag om
det endast innefattar:

"b) ett åläggande för förvärvaren eller brukaren
av rättigheter som åtnjuter industrirättis-
skydd — särskilt patent, konstruktions, möns-
ter och modeller eller varumärken — eller
för den berättigade parten i ett avtal, vilka
innefatta överlåtelse eller upplåtelse av tillverk-
ningsprocesser eller kännedom om användning
och tillämpning av industriella tekniska meto-
der, då detta innebär inskränkningar i utövan-
det av nämnda rättigheter."

Bestämmelsen *infaller inte* konkurrensbe-
gränsade avtal, utan undandrar endast av-
talen från krav på anmälningsplikt. Ett av-
tal, även om det inte är anmälningspliktigt,
är förbjudet och ogiltigt då det strider med
artikel 85:1 utan att det krävs en särskild
förklaring.
Bakgrunden till denna bestämmelse är för-
modligen att gemenskapsens inställning till
överlåtelse och avtal av bl.a. patent och
varumärken var mindre sträng 1962 än den
är idag. Som kommer att framgå av det

2) För en utförlig analys av Romfördragets artikel
85 se Hans Stenbergs doktorsavhandling: *STUDIUM
I EG-RÄTT, Om konkurrensbegränsade avtal och
deras ogiltighet*, Stockholm 1974.
3) Se GDs utslag den 15.7.1964, mål 6/64 Costa
Enel, Domssaml. 1964 (X) s. 1251 ff.
4) GDs utslag den 8.6.1971, mål 78/70, Deutsche
Grammophon Gesellschaft GmbH . . . , Domssaml.
1971 (XVII), s. 487 dommotiv II.
5) Peter Blok, "Patentrettens konsumtionsprincip",
Patentmonopol og fri konkurrence i national ret og
faellesmarkedet, Köpenhamn 1974. Här sid. 250.
Jfr även O. Lando, Börsens "GF-Håndbogen
1975, s. 303,33.
6) Rådets förordning nr 17 den 6.2.1962, J.O. 21.2.
1962.

vilket är fallet för patentfrågor.
håller på att utvecklas den "demokratiska vägen",
när det gäller frågeställningar där ett samarbete
och inte lagstiftningsarbete kan krävas, särskilt
14) Att rättsregler skapas genom domstolspraxis
tas...

konkurrensrätten och immaterialrätten bör gestal-
att på förhand avge, hur förhållandet mellan
ordningens preambel avser dessa synpunkter inte
pa ett ohänskan till territoriskt skydd. Enligt för-
patent eller andra skydd missbrukas i syfte att ska-
buton. Gemenskapen kan således inte tillåta att
rätts andel av fördelarna med en exklusiv distri-
möjligheter till parallellimport, kan förskaffa sig
nen vill medverka till att konsumenterna, genom
Motiveringen till denna passus är, att kommissio-
villket avtalet gäller."

menter avyttra sådana produkter inom det område
att förhindra att dessa återförsäljare och konsu-
ning blivit märkta och förts ut i handeln eller för
avtalet åsatta produkter som i vederbörlig ord-
gemensamma marknaden förse sig med sådana i
och konsumenterna från att i andra delar av den
ägarerätt för att antingen hindra återförsäljare
"1. begagna sig av dem tillkommande industriell
försäljare, speciellt om parterna:

konsumenter att skaffa produkter hos andra åter-
na begränsar möjligheterna för mellanhand och
paragrafen är F. inte tillämplig när kontrahenten-
och gäller exklusiv distribution m.m. Enligt tredje
tag m.m. art. 85:3 för avtal, som faller under 85:1
materialrättslig synvinkel. F. meddelar gruppunder-
ning 67/67 är dock inte helt ointressant ur im-
4:4 konkurrensrapport, april 1975 s. 20H. Förord-
13) Se Bull. nr 12/1974 s. 32 och kommissionens
J.O. 25.3.1967.

12) Kommissionens förordning nr 67 den 22.3.1967.
6.3.1965.

11) Rådets förordning nr 19 den 2.3.1965. J.O.

10) Annorunda Blok (not. 5), här s. 335.

ment d'application, Bryssel 1962.

86 du Traité instituant la C.E.E. et leurs regle-

9) Guide Pratique, concernant les articles 85 et

tenilicensavtal, J.O. 24.12.1962.

8) Kommissionens tillkännagivande angående pa-

tes.

7) Icke anmälningspliktiga avtal riskerar inte böter,
men en framtida oegillighet kan få besvärande kon-

sekvenser i förhållande till licensavgifter och royal-

har i stället GD:s ställningstagande varit."

BG-rätten. Helt avgörande för utvecklingen

framgått, föga vägledning nås i den skrivna

rätten och gemenskapens regler kan, som

För att lösa konflikten mellan immaterial-

II. Praxis

dömmingen av patentlicensavtal. Förslaget
tyder dock på, att kommissionen vill av-
vaktat ytterligare utveckling i praxis innan
bindande ställningstaganden offentliggöres."

Förordningen rör gruppunderavtal för ensam-
försäljningsavtal. Däremot har kommissio-
nen ännu inte, efter snart 10 år, utnyttjat
fullmakten för de industriella skyddsätter-
na. Ett förslag ligger visserligen klart se-
dan ett par år tillbaka på kommissionen.
Det har i olika sammanhang presenterats
offentligt "off the record", men det förefal-
ler tämligen klart, att det inte kommer att
utfärdas i den utarbetade formen. En ex-
pertgrupp har arbetat med att precisera be-

d. Kommissionens förordning nr 67/67."

Genom denna förordning delegerade rådet
till kommissionen kompetens att utfärda
gruppunderavtalsförordningar för exklusiv-
avtal och industriella skyddsätter.

c. Rådets förordning nr 19/65."

Inställningen till olika former av licens-
avtalsbestämmelser behandlas längre fram.
Här skall endast konstateras att meddelan-
det, som tidigare kunde användas som ett
direkt stöd för den praktiskt verkssamma, nu-
mera skall åberopas med försiktighet.

Tillkännagivande.")
på, att kommissionen successivt försöker
under senare år har tolkats som ett tecken
ändring av politiken. Fortlöpande praxis
bedömning till dess att man annåt för-
sionen själv anses däremot bunden vid sin
för myndigheter och domstolar. Kommissi-
har inte karakter av bindande rättsregler
för det specifika skyddet. Tillkännagivandet
licensavtal, om de inte faller inom ramen
förekomma några restriktioner i ett patent-
the patent". Den medför att det inte får
teori, som går under namnet "the scope of
ningen till patentlicensavtal grundas på den
sin "Guide pratique") samma år. Inställ-
antydningar, som kommissionen framsatt i
Tillkännagivandet är en uppföljning av de

b. Kommissionens tillkännagivande angående de patentlicensavtal."

följande har attityderna förändrats. Det
finns därför delvis anledning att bortse från
bestämmelserna i artikel 4:2b och anmäla
licensavtal, som kan förmodas strida med
artikel 85:1, för erhållande av undantag."

Domstolen har genom en stegvis och ytterst "dynamisk" tolkning preciserat Rom-fördraget i förhållande till de nationella patent- och varumärksskyddet. I sina utslag har domstolen antytt, att det råder en skillnad i inställningen till olika immaterialrätter. Därför kommer patent och varumärk i det följande att behandlas var för sig. Efter domstolens ställningstagande i *Stirling Drug-målet*¹⁸ är det dock tveksamt om denna uppdelning är riktig när det gäller förhållandet till de fria varuörelserna.

1. Varumärken

Huruvida en skydds rätt skall anses konsummerad när en varumärksskyddad produkt "satts i marknaden" är inte en för EG-rätten ny frågeställning. På det nationella planet har samma diskussion förts sedan länge och i flertalet länder upprätthålls "konsumtions teorin".¹⁹ Denna teori omöjliggör för en varumärkesinnehavare att själv fört ut på marknaden, oberoende av om det skett på hemmamarknaden eller i ett främmande land. Även svensk praxis har anslutit sig till denna uppfattning.²⁰

GD har dock inte anammat denna inställning. Domstolen konstaterar, att så länge de nationella reglerna rörande skydd för immaterialrätten inte varit föremål för uniformering inom EG, kommer skyddets nationella karaktär att skapa hinder för en fri varucirkulation av de skyddade produkterna.²¹

A. *Konkurrensbegränsningsreglerna*

Det har antytts, att inskränkningar i de nationella skyddsbestämmelserna diskuterats med utgångspunkt från Romfördragets krav på fria varuörelser och samtidigt kravet på en oförstärkt konkurrens.

I de inledande målen stod konkurrensbegränsningsreglernas inflytande i förgrunden. Tolkningsresultatet blev emellertid besvärande "krystat" och föremål för häftig kritik. Under senare år och mycket tydligt under 1974, har domstolen svängt om och satt kravet på fria varuörelser i centrum.

Grundlig-målet²²

I detta inledande immaterialrättsliga fall avfärdar domstolen tanken på att immaterialrättsliga avtal helt skulle lämnas obörda av Romfördragets bestämmelser. Genom att inte acceptera ett missbruk av varumärkesrätten för att sätta EGs konkurrensbegränsningsregler ur spel. Detta utslag har föranlett diverse teoribildning i doktrinen. Domstolen själv har däremot inte i senare utslag återkommit till denna "missbruksteori".

Sirena-målet²³

I *Sirena-fallet* tog domstolen ytterligare ett steg: Artikel 85 befanns tillämplig, enligt den elfte domsmotiveringen, när import av produkter med samma varumärke hindrades av rättshavaren med stöd av den nationella rätten. I förutsättningsarna ingick, att det rörde sig om produkter från andra medlemsstater och att rättshavaren innehade respektive varumärke eller skydds rätt med stöd av inbördes avtal eller avtal med tredje man.

Efter dessa båda mål var det således inte längre möjligt att åberopa det nationella varumärksskyddet när rätten grundades på inbördes avtal — överlåtelse, licens etc. — och inte heller när två företag, var ett för ett utpekade område, övertagit rätten från tredje man.

(15) Utslag den 31.10.1974, mål 16/74, *Centrafarm BV — Vintrop*, Domsaml. 1974, s. 1183H.

(16) Jfr. Blok (not. 5) s. 186 ff.

(17) Se departementens uttalande i prop. 1960: 167, s. 71. Jfr. även NJA 1967 s. 458, *Polycolor*. Svensk inställning behandlas utförligt av Ulf Bernitz, *Svensk och Internationell marknads rätt*, 2 uppl., s. 198 ff.

(18) Utslag den 29.2.1968, mål 24/67, *Parke Davis*, Domsaml. 1968 (XIV), s. 82. Även utslag den 18.2.1971, mål 40/70 *Sirena*, Domsaml. 1971 (XVII), s. 69.

(19) Utslag den 13.7.1966, mål 56 o 58/64 *Grundig-Comsten*, Domsaml. 1966 (XII), s. 231 ff (särskilt s. 500). Kommissionen är inne på samma linje i det efterföljande beslutet *Transocean Marine Paint Ass.* av den 27.6.1967, J.O. 20.7.1967, *Utslaget* ingående analyserat av Hans Stenberg i NIR 1967 s. 347 och Studier i EG-rätt s. 289 ff.

(20) Utslag den 18.2.1971, mål 40/70 *Sirena*, Domsaml. 1971 (XVII), s. 69.

att det föreligger ett konkurrensbegränsande avtal. I en sådan situation kan inte artikel 85:1 användas.

Inom möjligheternas gräns ligger tillämpning av artikel 86 — missbruk av marknadsdominerande ställning. Bestämmelserna i artikel 30 om fria varuörelser erbjuder ett alternativ.²⁾

GD har i flera avgöranden klargjort, att en innehavare av en immaterialrättighet inte enbart av denna anledning innehar en marknadsdominerande ställning. För att artikel 86 skall kunna tillämpas krävs, att samtliga kriterier för marknadsdominerande ställning och missbruk av densamma är uppfyllda.³⁾

I Deutsche Grammophon-målet valde domstolen i stället den andra vägen för att begränsa skyddsrettens marknadsuppdela- de verkan. De fria varuörelserna förs in i bilden efter att tillämpningen av konkurrensbegränsningsreglerna avvisats.⁴⁾ Doms-motiv 13 klargör, att förbud, som åberopas av en skyddsrettinnehavare för att förhind-ra att varor importeras och försäls på den- nes territorium, strider mot bestämmelserna om fria varuörelser (art. 30 och följande) om varor satts i omlopp i den andra med- lemsstaten av rättsinnehavaren själv eller med hans samtycke.

Genom denna domsmotivering stadfästs konsumtionsteorin för hela gemenskapen och nu inte med stöd av sökta tolkningar av konkurrensbegränsningsreglerna, utan grun- dat på bestämmelser om fria varuörelser.

Domstolen utnyttjar den restriktiva tolk-

En tolkningsförändring skedde mellan de två utslagen i domstolens inställning till art. 36 — undantaget i kapitlet om de fria varuörelserna.

I Grundmålet (s. 500) tolkas artikel 36 som ett verkligt undantag, men det gäller endast kapitlet om de fria varuörelserna och kan inte överföras till konkurrensbe- gränsningskapitlet. I Sirena-fallet har dom- stolen vänt på steken. Principen i artikel 36 är allmän giltig och rör även konkurrensbe- gränsningsreglerna. Däremot skall undan- taget i artikel 36:1 tolkas mycket restriktivt och hänsyn skall tas till 36:2, som innebär, att restriktionerna inte får utgöra ett me- del för godtycklig diskriminering och icke heller för förtäcsta restriktioner i handeln mellan medlemsstaterna.

Inställningen i Sirena-fallet ger en första antydning om den vikt, som domstolen i fram- tiden kommer att ge art. 36. Denna för- ändring har dock i allmänhet inte uppmärk- sammats i äldre doktrin.

Deutsche Grammophon-målet.⁵⁾

I Deutsche Grammophon-målet preciserade domstolen sin inställning till förhållandet mellan Rom-fördraget och en nationell skydds rätt av upphovsrättslig karaktär.⁶⁾ Utövan- det av skydds rätt faller under för- budet i artikel 85:1 var gång som det är ändamålet för, medlet eller konsekvensen av ett avtal, som förbjuder import från andra medlemsstater av produkter, som lov- ligen marknadsförts där. Effekten blir att avtalet "stänger" marknaden.⁷⁾

Förutsättningarna för att Rom-fördragets konkurrensbegränsningsregler skall tilläm- pas när varumärkesskydd åberopas är, att ett bakomliggande avtal föreligger och att detta avtal fyller kriterierna för skadlighet i artikel 85.

I Kaffé Hag och Stirling Drug-målen be- handlades också konkurrensbegränsnings- regleras förhållande till immaterialrätten. Dessa mål behandlas utförligt nedan.

B. Fria varuörelser

Det återstår att besvara frågan med stöd av vilka regler gemenskapsmyndigheterna kan ingripa, när varuörelserna hämnas, utan

ningen av artikel 36 som skett efter Sirena-fallet.
Det är mot denna bakgrund som det under 1974 avdömda Kafe Hagmålet, liksom kommissionens beslut i Swarte Kip-affären²⁾ skall ses. Kafe Hagmålet rymmer flertalet av de frågeställningar, som behandlats i tidigare utslag. Jag skall därför försöka behandla detta mål något grundligare.

Kafe Hag — fakta³⁾

Det tyskt företag — HAG AG — innehade i början av seklet patent för ett "kaffe utan koffein". Företaget deponerade det inarbetade varumärket "Kafe Hag" i ett flertal europeiska länder och i överensstämmelse med internationella konventioner.

HAG AG sålde ursprungligen sina varor i Belgien — Luxemburg (Be-Lux) genom en generalagent, men inrättade efter 1927 en till 100 % kontrollerad filial under namnet "Kafe Hag S.A."

1934 överlät varumärket för Be-Lux till filialen och företagen genomförde en marknadsuppdelning.

Efter kriget konfiskerade den belgiska staten HAG AGs tillgångar i Belgien, vilka sedermera överlätts till en belgisk familj. Denna familj överlät i sin tur varumärket rätten till firman Van Zuylen 1971.

Detta är den kedja av transaktioner, som det ursprungligen tyska varumärket och dotterbolaget genomgått. Kedjan bygger till stor del på avtal, men konfiskation kommer in i bilden som ett viktigt moment.

Det tyska bolaget — HAG AG — har efter kriget gjort försök att åter komma in och konkurrera på Be-Luxmarknaden med det ej längre patentskyddade kaffet. Försöken gjordes under varumärket "Decofa" men misslyckades. Slutligen skedde direktförsäljning från Tyskland under den ursprungliga beteckningen "Kafe Hag".

Van Zuylen förde inrångstalan vid en nationell Luxemburgdomstol — le Tribunal d'Arrondissement de Luxembourg. Denna domstol hänsköt målet för tolkningsförklaring jml. Romfördragets art. 177 till GD. Begäran om tolkningsförklaring rörde Romfördragets artiklar 5, 30, 36 och 85 och deras förhållande till den nationella varumärkesrätten.

Huvudfrågan gällde hurvida EGs konkurrensbegränsningsregler eller de som rör fria varuöverser förbjuder varumärkesinnehavaren i en medlemsstat att invända mot import av varor, som helt lagligt har samma varumärke i en annan medlemsstat, när de två märkena ursprungligen tillhört samma rättsinnehavare.
Den nationella domstolens begäran om tolkning spänner alltså över hela det register som tidigare behandlats i GD. I första hand var det intressant att se om GD skulle vidhålla sin tidigare tolkning av Romfördragets förhållande till den nationella varumärkesrätten. I andra hand gav frågeställningen möjligheter för GD att gå vidare och ytterligare stärka Romfördragets ställning.

a. Angående tillämpligheten av artikel 85:
HAG AG hade ursprungligen överlättsin rätt till en filial och därefter hade självständighet uppnåtts för filialen genom ett myndighetsbeslut (konfiskationen).
Idag existerar det inte några juridiska, tekniska eller ekonomiska förbindelser mellan företagen. Under sådana omständigheter är det inte aktuellt att tillämpa art. 85 (Domsmotiv 3—5).
Domstolen avvisar således tillämpligheten av artikel 85 eftersom bakomliggande avtal saknas. Transaktionen mellan moder- och dotterbolag betraktas inte som en överenskommande mellan företag, utan som en aktion inom en ekonomisk enhet, som inte berör art. 85.⁴⁾

b. Angående tillämpligheten av art. 30:

Genom att ha avvisat tillämpligheten av art. 85, fullt i överensstämmelse med principerna från Sirena-fallet, återstod frågan om GD skulle bekräfta sin inställning från Deutsche

27) Advocate Zwart Kip, beslut den 24.7.1974. J.O. 29.8.1974.
28) Utslag den 3.7.1974, mål 192/73 Kafe Hag, Domssaml. 1974 s. 731 H.
29) Se utslag den 25.11.1971, mål 22/71 Beguelin, Domssaml. 1971 (XVII) s. 959. Se även utslag den 13.7.1972, mål 48/69 Colorantes, Domssaml. 1972 (XVIII), s. 619.

Grammophonfallet rörande företädet för de fria varuförelserna.⁸⁹)

Än en gång tolkar domstolen undantaget i artikel 36 restriktivt. Det är inte möjligt att utnyttja varumärkesrätten för att hindra import av varor från andra medlemsstater, varor som lagligen producerats där och har ett identiskt varumärke om märkena har ett gemensamt ursprung. Motsatsen skulle verka till att "stänga" marknaden (Domsmotiv 11). Ett förbud, som innebär isolering av marknaderna strider mot en grundläggande målsättning i fördraget: strävan efter att av de skilda marknaderna skapa en enhetlig.

Domstolen inte bara fastställer tidigare utslag i detta mål, utan tar ytterligare ett steg. Har rätten *samma ursprung* kan rättsinnehavaren inte motsätta sig import.

Varumärkesrätten medger däremot enligt GD, att en rättsinnehavare motsätter sig marknadsföring av varor om producenten eller försäljaren inte kan härleda sin rätt till ett nationellt skydd i någon av medlemsstaterna. Det gemensamma ursprungskravet innebär, att om två varumärken helt slumpmässigt existerar vid sidan av varandra, så kan skyddet återopas.

Domstolens utslag i Kaffé Hagmålet tyder på att man anslutit sig till en "avancerad konsumtionsteori". Endast generaladvokaten i målet går ett steg längre genom att inte ta upp det gemensamma ursprungskravet.

Det skall understrykas, att domstolen inte fäster en avgörande betydelse vid vilken förbindelse som i målet existerar mellan de olika företagen. När det historiska ursprungskravet är uppfyllt skall varan fritt kunna cirkulera.⁹⁰) Detta förhållande säger inget om det kommersiella ursprunget. Varor med samma varumärke kan vara helt olika till sin karaktär.

Domstolens inställning ställer krav på att gärder för att skydda konsumenterna. Problemen kan lösas med hjälp av kompletterande, olikartade figurmärken eller någon form av tilläggsmärkning, som anger produktionsorten. Hur detta problem skall lösas i praktiken är dock inte klart.⁹¹)

2. Patent

I det föregående har varumärkets ställning i

förhållande till Romfördragets konkurrensregler och bestämmelser om fria varuförelser behandlats. Varumärkesrätten är besläktad med patenträtten och de principer, som framkommit i de tidigare avsnitten torde delvis äga relevans även för patentets rättsregler. Kommissionen har för sin del hävdats att analogislut kan göras mellan GDs beslut i olika immaterialärenden.⁹²) Vissa uttalanden i GDs motiveringar tyder dock på, att en viss försiktighet skall iaktas.⁹³) I det följande kommer patentskyddets ställning gentemot Romfördragets bestämmelser att behandlas med utgångspunkt först från fördragets krav på fria varuförelser och därefter i förhållande till konkurrensbegränsningsreglerna. Den vanligaste formen för avtal i anslutning till patent-skydd är licensiering av rättigheterna, som i allmänhet följer ett visst mönster. De vanligaste klausulerna i licensavtal kommer avslutningsvis att bli föremål för en granskning.

A. Patent och fria varuförelser

Patentskyddet avser, för att i fri övergångning anknyta till GDs utslag i Stirling-Drugmålet⁹⁴) att tillförsäkra skyddsintehavaren eller hans licensstagare en ensamrätt till produktion och första försäljning. Skyddet har tillkommit för att uppmuntra produktionsutveckling och det medger att skyddsintehavaren beivrar varje intrång i hans rätt. Ett resultat av gemenskapspraxis på varumärkesområdet är, att skyddet anses konsumerat när varan första gången marknadsförs i någon medlemsstat av rättsinnehavaren eller med hans samtycke. Denna sk.

30) Det torde vara historiska skäl, som gör att GD inleder med konkurrensbegränsningsreglerna och immaterialrätten även i detta mål. Se anmärkningarna i not. 26.
31) Före Kaffé Hagavgörandet hävdade Blok att typgumpunkten lög åt det aktuella förhållandet mellan företagen. (Not 5) här s. 290.
32) Jfr. 4:de konkurrensrapporten, april 1975, s. 39 och Zwartje Kip-beslutet. Se not 27.
33) Se not. 22. Jfr. även Kommissionens 4:de konkurrensrapport s. 40.
34) Sirena, not. 20, domsmotiv 7, Kaffé Hag, not. 28, domsmotiv 11.
35) GDs utslag den 31.10.1974, mål 15/74 Centrafarm-Stirling Drug, Domssaml. 1974 s. 1147 ff.

Stirling Drug-målet³⁶⁾

Det dröjde fram till slutet av 1974 innan GD fick anledning att klart precisera patentets ställning i gemenskapsrätten. Det rörde även

annat medlemsland. förhindras av skyddssträttsinnehavaren i ett liigen även i fall där skydd inte söks — kan för att registrering inte beviljats och förmod- port från ett land där skydd saknas — där- Parke Davis-målet visar, att parallellim- marknadsdominerande ställning.

omliggande avtal som ett missbruk av en nationella skyddet. Här saknas såväl ett bak- 85 och 86 i detta fall inte inverkar på det la frågan. Domstolen konstaterar att artikel- GDs svar går inte utöver den prejudiciel- ter³⁷⁾.

hindra import av italienska "piratproduk- och önskade med stöd av detta skydd för- däremot erhållit ett metodpatent i Holland farmaceutiska produkter. Parke Davis hade I Italien kan patentskydd inte erhållas för ett områdesskydd.

ständigheterna i ärendet godtog domstolen legala ensamrätten. Under de speciella om- delning kunde genomföras med stöd av den önskade ett prejudikat på att marknadsupp- Detta mål är fingenrat av parterna³⁸⁾, som gången vid GDs utslag i Parke Davis-målet. Patentstyrelsens ställning behandlas för första

Parke Davis-målet³⁹⁾

redovisas: följande mål med anknytning till problemet på fria varuörelser. Från rättspraxis kan med gemenskapsrättens grundläggande krav land. Denna tanke kommer i direkt konflikt produkt, som kommer från främmande och behövs aldrig befara konkurrens från skydd indela marknaden i mindre enheter havare kan således med stöd av sitt patent- marknadsuppdelande. En skyddssträttsinne- Effekten av territorialitetsprincipen är denna uppfattning.

land. Även i Sverige har vi anslutit oss till konsummerat när varan salutförts i ett annat cipe". Skyddet i ett land blir m.a.o. inte utan här följs den s.k. "territorialitetsprin- "konsumtionsprincip" gäller inte för patent,

36) GDs utslag den 29.2.1968, mål 24/67, Parke Davis, Domssaml. 1968 (XIV) s. 82.
37) Jfr. Johannes, La propriété industrielle... Rev. trim. de droit Européen, no 4/73, s. 569.
38) GDs utslag i mål 15/74, Stirling Drug, se not. 35.

Domstolen klargjorde i sitt svar, att det är oförenligt med Romfördraget (art. 36) när en skyddssträttsinnehavare med stöd av nationell lagstiftning kan förhindra vidareförsäl- ning av varor som han själv salutfört eller

Domstolens svar:
landet till gemenskapsrätten.
tentets och varumärkets ställning i förhål- på vilka punkter GD gör skillnad mellan pa- nom erbjuds en intressant möjlighet att se de Hoge Raad likalydande frågor. Härige- För det parallella varumärkesmålet ställ- komma en marknadsuppdeling?

ningstillstånd om målsättningen är att åstad- miskt lierad tillverknings- och/eller försälj- vilja ett företag med vilket man är ekono- dragets konkurrensbegränsningsregler att be- nominiskt lierade? Är det i strid med för- åstadkomma en marknadsuppdeling är eko- det någon roll om de parter, som försöker Tyskland och först därefter utförts? Spelar dukterna fullt lagligt omsatts i England och Kan importförbudet upprätthållas om pro- på följande punkter:

de i början av 1974 tolkningsbesked av GD stol inträngstalan förts i sista instans, begär- Hoge Raad i Holland, till vilken dom- vad avser varumärken.

hållande till existerande patentskydd dels denna import väcks inträngstalan dels i för- let från Tyskland och Storbritannien. Mot farm — inleder parallellimport av läkemed-

Ett mindre hollandskt företag — Centra- ka priset i topp.

länderna varierar kraftigt med det hollands- ingen produktion. Prissättningen i de olika en särskild försäljningsorganisation, men britannien och Tyskland. För Holland finns produkten av filialer till företaget i Stor- ett läkemedel. I EG tillverkas den aktuella innehar metodpatent över hela världen för

Det amerikanska företaget Stirling Drug Sakens fakta:

amerikanskt företag: Stirling Drug.
den här gången läkemedel och likaså et

av rättsutveckling — en traditionell lagstiftningsprocedure hade förmodligen föredragits i mer än en medlemsstat.

B. Patent och konkurrensbegränsningsregler

Som tidigare antyts är det främst i anslutning till patent-licensavtal som en konflikt mellan det nationella patentskyddet och Romfördragets konkurrensbegränsningsregler kan aktualiseras.

Redan före gemenskapens tillkomst har man i de enskilda länderna diskuterat förhållandet mellan immaterialrättslagstiftningen och konkurrensbegränsningsreglerna. Efter hand har patentskyddets räckvidd begränsats genom att vissa avtalsklausuler inte ansetts innefattade i själva skyddet.

Även i Sverige har successiva förändringar skett. I det välkända Däckdubbsmålet³⁹ antyds t. o. m. att Marknadsdomstolen undantagsvis kan ingripa mot klausuler, som faller inom ramen för själva skyddet för att garantera en obunden konkurrens. Detta synsätt har också kommit till uttryck i departementsschefens yttrande i anslutning till mönsterskyddslagen.⁴⁰

(39) Stirling Drug, domsmotiv 15: "qu'il y a donc lieu de répondre à la question posée en se cens que l'exercice, par le titulaire d'un brevet, du droit que lui confère la législation d'un Etat membre d'interdire la commercialisation, dans cet Etat, d'un produit protégé par le brevet et mis dans le commerce dans un autre Etat membre par ce titulaire ou avec son consentement serait incompatible avec les règles du traité CEE relatives à la libre circulation des marchandises à l'intérieur du marché commun."

(40) Domsmotiv 39. B.V., se not. 15. (41) GDS utslag mål 16/74, Centrafarm-Winthrop (42) Jfr. E. Zimmermann, Recent developments in Industrial Property Rights and the EEC-Treaty, Presentation to the London/Leiden meeting, 5.7.1975, stencil s. 9.

(43) Däckdubbsmålet, Marknadsrådet 1972 nr 15, även i NIR 1972 s. 443. Se även kommentar av Ulf Bernitz, NIR 1973:1 s. 1, densamme Svensk och internationell marknadsrätt, 2 uppl. s. 198. (44) Prop. 1969:168, s. 52. "Ett ingripande mot en skadlig verkan av ensamrätt till mönster bör kunna ske inte bara om en mönsterhavare går utom ramen för sina rättigheter enligt mönsterskyddslagen... utan undantagsvis även om hans åtgärder främstär som oantastliga från rent mönsterrettslig synpunkt men måste anses ha skadlig verkan från konkurrensbegränsningssynpunkt. Åtgärder av sådant slag bör alltså kunna förändra förhållanden enligt konkurrensbegränsningslagstiftningen."

som utbudits med hans samtycke i annat medlemsland.⁴¹)

Detta får till följd, att så snart en försäljningslicens meddelas i en medlemsstat så kan skyddsärtsinnehavaren inte förhindra att den skyddade produkten säljs inom hela gemenskapen. Det spelar i detta sammanhang ingen roll om licensgivare och licensstagare tillhör en ekonomisk enhet eller inte.

Inte heller kan enligt GD patentinnehavaren stödja sin marknadsuppdelning på att prisskillnaderna berodde på olikartade statliga stödåtgärder eller att en fri omsättning skulle omöjliggöra en produktkontroll. Dessa invändningar, som i och för sig äger ett berättigande, fick enligt GDS uppfattning lösas på annat sätt än genom marknadsuppdelning med stöd av ett nationellt patentskydd.

När det gäller artikel 85 och konkurrensbegränsningsreglerna svarade domstolen kort och gott, att avtal mellan företag inom samma ekonomiska enhet inte påverkades av artikel 85. Därmed uteslöt domstolen inte användningen av denna bestämmelse i andra patentlicenssammanshang.⁴²)

Efter detta utslag har många frågetecken för patentskyddets del rätats ut. Jämför man med den parallella varumärkesdomen⁴³) kan det konstateras, att domstolens svar på väsentliga punkter är ordförant desamma i de två målen. En markerad skillnad ligger i att patentskyddet kan åberopas gentemot varor, som kommer från länder där skydd ej erhållits. Denna avvikelse är väl närmast att se som en tribut åt Parke Davis-målet.

Sammanfattningssv:

GD jämsätter patent och varumärken i förhållande till Romfördragets krav på fria varuöresler. Gemenskapen ses som en enhet och inte ett samordningsorgan för nio delstater.⁴⁴) På samma sätt som patentskyddet anses konsumerat när en vara försäljs första gången på det nationella planet, skall skyddet efter Stirling Drug-utslaget anses konsumerat för hela gemenskapen. De nationella bariärer skall hädannefter vilka för kravet på fria varuöresler.

Med utslaget i Stirling Drug föregriper GD i vissa delar det aktuella förslaget till inre patentkonvention, som är under utarbetande. Det är svårt att tro, att samliga medlemsstater är helt nöjda med denna form

I EG har vid flera tillfällen klargjorts, att patentlicensavtal inte i sig faller under Rom-fördragets konkurrensbegränsningsförbud, "but that question of applicability of Article 85 (1) arise if a grant is accompanied by terms which go beyond the need to ensure the existence of an industrial property right, or where the exercise of such right is found to be the object, means or consequence of a restrictive agreement."⁽⁴⁾

Kommissionen anser således inte bara de bestämmelser, som faller utanför själva patentlicensavtal, som faller under Rom-fördragets konkurrensbegränsning. Artikel 85 är även tillämplig när ett i och för sig oklanderligt licensavtal leder till en konkurrensbegränsning. I enskilda beslut och 1962 års tillkännagivande har kommissionen preciserat sin inställning till olika typer av patentlicensavtal. Den fjärde konkurrensrapporten innehåller preciseringar, som genom att vara kategoriska borde kunna jämfällas med ett tillkännagivande och således vara bindande för kommissionen.

De viktigaste besluten i enskilda fall är de två Burroughsbesluten⁽⁵⁾ och det kända Davidson Rubber-ärendet.⁽⁶⁾ Särskilt det senare illustrerar försöken att reducera patentlicensavtalens konkurrensbegränsande verkkan:

Davidson Rubber Co, ett amerikanskt företag, innehade två patent rörande armstöd och stolar till bilar. Företaget byggde upp ett nät av exklusiva licenser för produktion och försäljning av de patenterade produkterna i Europa. Varje licensagare hade rätt att för sälja produkter i andra medlemsländer — även där andra licensagare hade produkter — även där andra licensagare hade produktionsensamrätt. Know-how klausuler fanns inbyggda i licensavtalen.

Kommissionen ansåg i sitt beslut, att produktionsseksklusiviteten föll under förbudet i artikel 85:1, vilket var en skärpning av ställningstagandet i förhållande till Burroughs-ärendena. Skälet till att förhållandena ansågs falla under förbudet i Davidson-af-fären var den begränsade konkurrens, som rådde på den relevanta marknaden och att Davidsons licensagare tillsammans hade en stor marknadsandel. Davidson uteslöt genom den exklusiva licensen möjligheten att bevilja andra tänkbara licensagare parallella licenser i den aktuella medlemsstaten.

Eftersom produktionsseksklusiviteten inte

åtföljdes av ensamrätt på försäljningssidan och med tanke på att Davidson utan exklusivitet knappast skulle kunna finna licensagare som var beredda till dyrbara investeringar, kunde kommissionen bevilja undantag jämfikt 85:3.

C. Konkurrensbegränsande patentlicens-klausuler

Kommissionens inställning till vanligt förekommande klausuler i patentlicensavtal kan sammanfattas på följande sätt:⁽⁷⁾

1. Områdesbegränsningar

Kravet på fria varuörelser förhindrar, som jag tidigare kunnat konstatera, att patent-skyddet åberopas mot parallellimport av i annan medlemsstat lovliggen marknadsförd produkt.

En annan fråga är om licensgivare med bindande verkan i licensavtal kan föreskriva att licensen endast gäller ett visst område. Efter beslutet i Davidson Rubber anses såväl områdesbegränsning för produktion som försäljning kunna falla under förbudet i artikel 85:1.

Det förefaller som om kommissionens inställning är hårdare till försäljningsbegränsningar än till territorielt produktionskydd. Begränsningar av den senare typen har hittills beviljats undantag där de kunnat be-länsas av andra positiva faktorer.⁽⁸⁾

2. Tidsmässiga begränsningar

Enligt kommissionens tillkännagivande accepteras tidsbegränsade licensavtal under den absoluta förutsättningen, att tidsperioden inte överskrider patentets giltighetstid.

3. Licensavgifter

Licensavgifter anses normalt ej kunna falla under förbudet. Skulle avgiften utgöra ett led i en marknadsuppdelning förändras inställningen.

45) 4:de konkurrensrapporten, april 1975 s. 20.
46) Burroughs-Delpique och Burroughs-Geha, beslut den 22.12.1971, J.O. 17.1.1972.
47) Davidson Rubber Co, beslut den 9.6.1972, J.O. 23.6.1972.
48) Jfr. O. Lando: Börsens "EF-Håndbogen" 303.24 H.
49) Utförillgare: 4:e konkurrensrapporten, april 1975 s. 22.

12. Skiljedomsklausul

Bestämmelse om att eventuella tvister i anledning av ett avtal skall avgöras i skiljedomsförfarande anses inte heller falla under förbudsreglerna.

Ovan nämnda klausuler är de i licensavtal vanligen förekommande. Avtal med klausuler som faller eller kan falla under förbudet bör anmälas till kommissionen med begäran om negativttest eller anhållan om undantag. Som tydliggjorts i kommissionens beslut Advocat Zwart Kip under 1974 tolkas undantaget från anmälningsplikten i TF 17/62 artikel 4:2 ytterst restriktivt av den rättsställning som myndigheten. Om denna tolkning är riktig, kan ett oamält avtal, som faller under förbudet, i värsta fall straffas med böter. I alla händelser är avtalet förbudet och ogiltigt allt från det ögonblick avtalet började tillämpas. Effekterna av en ogiltighet kan bli besvärande med hänsyn till återbetalning av erlagda royaltyavgifter och liknande.

Förutom klausuler i det enkla licensavtalet, som behandlats ovan, kan bestämmelser om patentpooler, korslicenser och "muttiparallell licens" falla under förbudet om överenskommenheten får en konkurrensbe-

III. Sammanfattning

Förhållandet mellan den nationella immaterialrättslagstiftningen och Romfördragets bestämmelser har varit föremål för uppmärksamhet under en följd av år, men först under år 1974 har man kunnat börja skönja en lösning. Under ett inledningsskede lade GD tonvikten vid Romfördragets konkurrensbegränsningsregler för att förhindra upprätthållandet av nationella barriärer på bekostnad av fria varuörelser mellan medlemsstaterna. Under senare tid har emellertid bestämmelserna om fria varuörelser kommit i förgrunden. Genom denna föränd-

- 50) Se ovan not 9.
51) Första konkurrensrapporten, april 1972, s. 72.
52) Se ovan not 49.
53) Raymond-Nagoya, beslut den 9.6.1972, I.O. 23.6.1972.
54) First report on Competition Policy, April 1972, s. 70.

4. Produktionsvång

Klausuler, som ger kvotbestämmelser och produktionsbegränsningar anses falla under 85:1. Skälet här för är, att en potentiell konkurrens förhindras och att begränsningarna kan utnyttjas i marknadsuppdelande syfte.

5. Kvalitetsbestämmelser

Klausuler, som innebär att licensstagaren tvingas upprätthålla vissa kvalitetskrav, acceptera kvalitetskontroller och inspektioner är godtagbara.

6. Konkurrerande produkter

Förbuds licensstagare i avtal att införskaffa, producera eller sälja konkurrerande produkter kan begränsningen enligt kommissionens Guide Pratique²) falla under förbudsbestäm-

7. Förbättring av patent

Klausuler där licensgivaren förbehåller sig den exklusiva rätten till förbättringar av patentskyddet faller enligt kommissionens första rapport över konkurrensbegränsningspolitiken³) under förbudet. För att falla utanför förbudet får skyldigheten inte vara exklusiv och måste därtill vara ömsesidig.

8. Märkningsvång

Kommissionen godtar krav på märkning av en produkt i enlighet med licensgivarens instruktioner. Däremot kan licensgivaren inte förhindra licensstagare att anbringa sitt eget varumärke eller igenkänningsstecken.

9. Tvång att inköpa basprodukter från viss ställe

För att dylika s. k. "tying obligations" skall kunna godtas krävs att det finns en teknisk och kvalitetsgrundad motivering.

10. Icke angreppsklausul

Som framgår av slutet i Davidson Rub-ber⁴) och Raymond-Nagoya⁵) kan en icke-angreppsklausul falla under förbudsbestäm-

11. Underlicenser

Klausul rörande tillstånd eller förbud att bevilja underlicenser anses inte beröras av Romfördragets regler.

ring förefaller domstolens lösningar mindre sökta.

1. Fria varurörelser. (Art. 36)

1. Rombfördragets regler om fria varurörelser tillåter inte importhindrande åtgärder mot en vara, som inom gemenskapen satts i marknaden av rättsinnehavaren eller med hans samtycke. Förmodligen kan heller inte en licenstagare förbjudas att direktexportera produkten till annan medlemsstat.

2. Inte heller kan invändningar göras mot import av varor med identiskt varumärke, under förutsättning att varan härrör från en lagskyddad varumärkesinnehavare i annat medlemsland och att de aktuella varumärkena har ett *gemensamt ursprung*. Huruvida det existerar *aktuell band mellan företagen* saknar betydelse.

3. Föregående slutsats härleds ur domstolens varumärkesmål, men den äger sannolikt även giltighet för övriga immaterialrätter inklusive patent. För patent gäller ett undantag för varor som marknadsförts i ett land där skydd inte erhållits. Parallellimport kan förhindras under sådana omständigheter.

4. För skyddsinnehavaren återstår möjligheten att invända mot import från tredje land. Konsumtionen gäller enligt min uppfattning endast förhållanden inom gemenskapen. Frihandelsavtalets inverkan på export från Rest-BFTA-länderna är ännu en öppen fråga. Vidare kan invändningar riktas mot produkter som helt saknar skydd. Slutligen kan import förhindras där ett likartat skydd finns av en tillfällighet och det gemensamma ursprunget saknas.

2. Konkurrensbegränsningsregler. (Art. 85)

Står det väl klart, att myndigheterna inte med stöd av den nationella skyddslagsstiftningen kan införa restriktioner i samhandeln, är det lätt att förstå att företagen inte kan tillåtas att i avtalsform komma runt bestämmelserna om fria varurörelser. När kriterierna i artikel 85 är uppfylla är avtalet förbjudet och utan rättsverkan. Parterna kan endast undantagsvis åberopa det nationella skyddet, nämligen vid de tillfällen då den aktuella ätgärden anses falla inom ramen för skyddet. Med hänvisning till den mer detaljerade genomgången i det föregående skall här blott konstateras, att tendensen inom gemenskapen har varit att successivt inskränka utrymmet för vad som faller inom ramen för det speciella skyddet.

Mitt sluttuttryck är, att innehållet i de nationella skydden successivt har utholkats till förmån för fria varurörelser och en obunden konkurrens på gemenskapsplanet. Fortsätter denna trend, uppstår lätt negativa konsekvenser när det gäller skyddets belöande funktion. Forskning och utveckling kan påverkas. Vidare ominskat skyddets särskiljande förmåga, vilket måste vara till nackdel för konsumenterna i vissa situationer. Lösningen på dessa problem torde finnas i försöken att skapa en enhetlig patent- och varumärkeslagstiftning inom gemenskapen. Avslutningsvis ett trivalt påpekande — de relaterade reglerna gäller även för svenska företag, som arbetar på den gemensamma marknaden.⁽⁵⁵⁾ Det svenska frihandelsavtalet väcker ytterligare intressanta frågor, som inte kunnat behandlas i detta sammanhang.

(55) Se bl. a. Hans Henrik Lidgards, Sverige, EEG och konkurrensen, SvJT 1973:1 s. 18 ff.